

HET DOMEIN DER PREMONSTRATENZER ABDIJ VAN NINOVE

(Einde)

Tweede tijdperk : De hoven aan de pachters verhuurd.

2. Oorzaken van den ommekeer.

Tot het einde der XIIIe eeuw zien wij de landerijen rechtstreeks door het klooster bebouwd. Sedert het begin der XIVE eeuw vinden wij enkele hoven in handen van vrije pachters en de oudste bewaarde rekeningen getuigen dat zij van 1428 af nagenoeg alle verhuurd zijn.

Dus is er met het einde der XIIIe eeuw een ommekeer gekomen, dien wij nu van naderbij gaan onderzoeken.

Het verschijnsel is van economischen aard en overal waar te nemen.

De landbouw had in de XIIe en XIIIe eeuwen een groote uitbreiding genomen door de talrijke ontginningswerken op alle punten van Westelijk Europa door de kloosters uitgevoerd. De vruchtbaarheid der nieuwe gronden bracht ook het hare bij om de voortbrengselen der landbouwnijverheid te vermenigvuldigen.

Bij drukker verkeer ontstond tevens een geldhandel op breedere schaal en deed de waarde van het geld op ontzettende wijze zakken. De duitsche geschiedschrijver Lamprecht berekent dat de muntwaarde, en dus het bedrag der inkomsten, met den aanvang der XIIIe eeuw tot vijftig ten honderd gedaald was ¹⁾.

De oude kloosterorden, zooals de Benediktijnen, welke hunne uitgestrekte grondbezittingen ingericht en uitgebaat hadden, niet zoozeer met het oog op den handel als op rechtstreeksch verbruik,

1) K. Lamprecht, *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter*, dl. I, blz. 863 en volg. Leipzig, 1886 : Bis zum 13. Jahrhundert trat infolge steigendes Münzwertung in unserer Gegend ein Ausfall von mindestens der Hälfte der ursprünglichen Zinshöhe ein".

hadden schrikkelijk geleden onder dien ommekeer in de economische toestanden der maatschappij: het bedrag der cijnsen was sedert eeuwen hetzelfde gebleven, het geld door den verkoop der overtollige granen of stukken vee opgeleverd, had de helft zijner waarde verloren, zoodat de kloostergemeenten natuurlijkerwijze hunne inkomsten op de helft zagen inkrimpen. Rond het midden der XIIIe eeuw zijn vele Benediktijnerabdiën, als die van St. Truiden en van St. Jacob te Luik, den ondergang nabij. Ze zijn verplicht hunnen toevlucht te nemen tot leeningen, dikwijls bij Lombaarden en Caversijnen (woekeraars).

Reeds in 1222 was de abdij van St. Truiden met zware schulden belast ²⁾. De abt Jan II moest in drie jaar tijds 2500 pond tornoy's ontleenen. Kort nadein beliep de schuld tot 6200 pond. Zijn opvolger, Willem van Ryckel, gaf lijfrenten uit en verhuurde aanzienlijke gronden om munt te slaan en de schulden te dempen. Zelfs barstte er in de jaren 1239-1248 een opstand los onder de kloosterlingen, ten gevolge der economische ellenden ³⁾.

Ook de Cisterciënzer (Bernardijner) abdij van Villers ging aan hetzelfde euvel mank en werd door gelijke middelen van den ondergang bevrijd. Op het einde der XIIIe eeuw stak dit sticht zoo diep in geldnood dat moedeloosheid de bewoners overviel en verdeeldheid onder hen ontstond. Met weemoed in de ziel zegden zij vaarwel aan het moederhuis om op Gods genade langs verscheidene kanten een schuilplaats te gaan zoeken. Wanneer de verspreide kudde wederom vergaderd was, verzaakten de abten aan de rechtstreeksche uitbating van den grond en werden de boerderijen aan wereldlijke pachters verhuurd ⁴⁾.

Dezelfde oorzaken brengen te Ninove dezelfde gevolgen teweeg. Nadat de abdij de eerste moeilijkheden harer inrichting en vestiging had overwonnen, beleefde zij weldra een tijdstip van welstand. Abt Radulphus, gekozen in 1208, hield de teugels van het bewind

2) H. Pirenne, "*Le livre de l'abbé G. de Ryckel*" (1249-1272). *Polyptique et comptes de l'abbaye de Saint-Trond au milieu du XIIIe siècle*, blz. XIV-XV en XXIV-XXV. Brussel, 1896.

3) *Ibidem*, blz. XII et Ch. Piot, *Cartulaire de Saint-Trond*, dl. I, blz. 221. Brussel, 1870.

4) E. De Moreau, *L'abbaye de Villers en Brabant aux XIIe et XIIIe siècles*, blz. 169, 180, 257. Op de laatstgemelde plaats getuigt de kronijk van Villers: "*Solvere non volentes nec valentes tallias nobis impositas, asportantes bona nostra mobilia exivimus domum nostram confugientes in Cameronem, in Alnam et in Locum S. Bernardi et ad terram Namurcensem*".

37 jaar lang in handen en bewerkte de groote ontwikkeling in den landbouw. Doch weldra onstond de crisis.

Om geld te slaan verpandde Radulphus in 1238 de tiende welke zijne abdij te St. Martens-Laethem bezat aan het Sint-Baafs-klooster te Gent, voor 8 pond Vlaamsch, op voorwaarde dat de Gentsche abdij ten minste 10 jaar lang de tiende zou heffen ⁵⁾).

Noch abt Radulphus noch zijne opvolgers schijnen ooit van hun recht tot terugkoop gebruik gemaakt te hebben, want de tiende van St. Martens-Laethem wordt in de oorkonden van Ninove nooit meer vermeld. Ongelukkiglijk kwamen ook uitwendige rampen den inwendigen geldnood verergeren. Reeds op het einde van Radul-

5) Dit is een voorbeeld van *dooden pand* (mort-gage), waardoor de pandgever aan den geldschieder een eigendom met de vruchten daarvan afstaat, totdat de grond door teruggaaf van het geleende kapitaal naar den eersten eigenaar terugkeert. In dit geval is de pand als dood voor den uitgever vermits de vruchten door den pandnemer genoten worden. Zulke geldleening kon lichtelijk aanleiding geven tot woeker en werd dan ook door de Kerk verboden. Dan kwam de *levende pand* (viv-gage) meer in gebruik, waarin de pandnemer geen intrest van zijn kapitaal ontving, vermits de gewonnen vruchten van het terug te storten kapitaal afgerekend werden Cfr. R. de G é n e s t a l, *Le rôle des monastères comme établissemens de crédit*, blz. 2 en volg. Parijs, 1901. — Wij laten de verpandingsakte hier volgen, uit het archief der Sint-Baafsabdij, nu in het bisdom te Gent, doos 8, nr. 79.

Oppignoratio partis decimae in Laethem, facta per abbatem de Ninove ecclesiae Sancti Bavonis anno 1238.

Universis presentes litteras inspeciuris, R[adulphus], Dei gratia dictus abbas de Ninove et ejusdem loci conventus, salutem in Domino.

Universitati vestre significamus tenore presentium quod cum bone memorie Agatha de Gandavo, mater fratris Symonis quondam prioris nostri, nunc prepositi Vallis Liliorum juxta Meglines, quondam particulam decime quam habebat in parochia de Lathem, juxta Gandam, que parochia ratione patronatus spectat ad ecclesiam Sancti Bavonis Gandensis, nobis in elemosynam contulisset, in cujus possessione aliquanto tempore fuimus pacifice et quiete, predictam particulam decime supradicte memorate ecclesie sancti Bavonis Gandensis dedimus in pignus sub hac forma: quod eandem decimam non poterimus redimere priusquam per decem annos proxime futuros eam dicta ecclesia tenuerit et fructus receperit, et eisdem quidem decem annis transactis, licitum erit nobis eandem decimam redimere, si nostro cederit beneplacito voluntatis, fructibus antea ex ipsa decima perceptis in sortem octo librarum Flandrensium monete, pro quibus dictam particulam decime prenotate ecclesia inpignoravimus nullatenus computandis. Quas etiam octo libras dedimus ad comparandum alia bona que ecclesie nostre, sicut credimus, cedent in majorem vel equelem utilitatem pariter et profectum. Ut autem conventio ita rata et firma permaneat prout debet, presens scriptum sigillorum nostrorum munimine in testimonium hujus facti duximus roborandum. Actum in vigilia Symonis et Jude, anno gratie millesimo ducentesimo tricesimo octavo.

phus' bestuur, in 1242, werden de bezittingen der abdij door den geesel des oorlogs geteisterd. Rond St. Remigiusdag (2 Oct.) van dit jaar zakte Thomas van Savoijen, graaf van Vlaanderen en Henegouw, met zijn leger naar Brabant af, kampeerde drie dagen lang op de landerijen der abdij, plunderde hare pachthoven en richtte alom verwoesting aan. Zelfs werd het hof te Pamel geheel door de vlammen verwoest ⁶⁾.

Geen wonder dus dat de St. Corneliusabdij onder die herhaalde slagen bezweek. Tijdens het bestuur van Willem van Haeltert, in 1256, was de gansche bevolking van het sticht aan ellende en verdeeldheid prijs gegeven en werd de kloostergemeente uiteengedreven. Het jaar nadien moest abt Willem, tegen den zwaren last niet bestand, den herderlijken staf neerleggen ⁷⁾.

Om reden van de inwendige moeilijkheden door de verarming veroorzaakt, was men verplicht een vreemdeling aan het hoofd te stellen van het gesticht, namelijk Egidius, kanunnik der abdij van Vicogne. Deze reikte den olijftak aan de twistende broeders, doch daar het geldgebrek voortduurde kon hij den vrede niet herstellen. De kronijk van Baudewijn van Ninove getuigt immers dat de strijd liep over de belangen van het huis en zoo hevig was dat de abt moest bukken onder den last ⁸⁾. Toen hij in 1270 overleed was het bestuur reeds lang in handen van Peregrinus welke om dezelfde redenen na enkele jaren genoodzaakt was een geruster bestaan te zoeken in de pastorie van Ninove.

Zijn opvolger, Henricus van Aelst, was nog minder tegen dien zwaren last opgewassen, want, in 1274, werd bij overeenkomst van de abten der Orde van Premonstreit en op herhaalde klachten zijner kanunniken afgesteld.

Dat waarlijk de schulden der abdij en de woeker die haar verknaagde oorzaak waren van al die onlusten, blijkt uit het getuigenis van een inwoner van het sticht zelf, namelijk Baudewijn van Ninove. Deze verklaart immers in zijn kronijk dat de volgende

6) *Chronicon Balduini Ninoviensis*, uitg. De Smet, blz. 140-141: "Anno MCCXLII Thomas, comes Flandriae et Hannoniae, volens intrare Brabantiam juxta abbatiam Ninivensem cum suo consedit exercitu circa festum sancti Remigii, cujus ecclesiae bona dictus exercitus et annonam per grangias ipsius per triduum multiformiter diripuit et eam in rebus aliis graviter damnificavit, villam Pamellam incendit, tandem viam qua venerat est reversus".

7) *Ibidem*, blz. 153: "cujus tempore conventus noster fuerat dispersus... Hic post aliquantum temporis quietem desiderans, oneri simul cessit et honori".

8) *Ibidem*: "Quanta sit hic passus pro nostris juste tuendis juribus, adversis aliquanto tempore tritus".

abt Jan van Hartbeke, gekozen in 1274, al de schranderheid van zijn vernuft moest gebruiken om zijn huis door de stormen der woekerij bedreigd, uit de golven der zee te redden en het wederom in de haven van voorspoed te leiden ⁹⁾). Dit was zijn taak gedurende 30 jaren: het spook der armoede verdrijven, de abdij weder in haren vorigen luister herstellen, de vervallen gebouwen van klooster en boerderijen weder oprichten en voornamelijk de uitbating van het landbouwbedrijf op een gansch nieuwen voet inrichten.

Onder Jan van Hartbeke is de groote hervorming gekomen.

In 1294 ontleende Jan van Hartbeke de som van 500 pond Vlaamsch aan Jan, zoon van Willem Voyke van Gent ¹⁰⁾, om de dringendste schulden te dempen.

9) *Ibidem*, blz. 154: "Successit dominus Johannes, praepositus noster de Hartbeke, vir prudens et dignus memoria qui ecclesiam nostram ex mediis maris fluctibus, gravibus debitorum et usurarum procellis agitatam et tanquam sub pedibus conculcatam de penuria ad divitiarum abundantias et honores in portum honestatis et pacis sapientissime collocavit. Hic ergo pauperum amator piissimus, hospitum recreator praecipuus et aedificiorum nostrorum reparator eximius, cum grangias nostras et ecclesiam nostram animalibus, aedificiis, terris, possessionibus et rebus aliis mirabiliter ditasset, et pondus diei et aestus XXX annis et decem mensibus quibus ecclesiam nostram laudabiliter gubernavit, sustinisset, tandem senio fatigatus, quietem desiderans curam suam resignavit".

10) *Cartularium De Blasere*, blz. 18.

Universis presentes litteras inspecturis, Johannes Dei permissione abbas monasterii de Ninove ac totus ejusdem loci conventus... salutem in Domino sempiternam. Universitati vestre presentibus litteris innotescat quod cum nos a dilecto nostro in Christo viro discreto domino Johanne, filio quondam domini Wilhelmi dicti Voyke, oppidano in Gandavo, quingentas libras Flandrensis et usualis monete, nomine mutui recepissemus, ac easdem in nostram seu monasterii nostri utilitatem convertissemus, idem oppidanus prenominatus ac etiam domina Avezota uxor sua, ex habundanti devotione et amicitia speciali quas erga nos et monasterium nostrum gesserunt multo tempore et adhuc gerere non desistunt prout in effectu nobis ab eis impense liberalitatis veraciter experti sumus. Predictas quingentas libras in quibus eisdem obligati fuimus nobis et monasterio nostro in perpetuum totaliter quitas clamaverunt, remiserunt ac etiam dederunt, conditionibus que hic sequuntur adjectis: Videlicet quod nos abbas predictus, de voluntate et ordinatione dicti oppidani eam cum dicto conventu nostro ordinatis assignavimus et assignamus infirmitorio nostro ad usus infirmorum fratrum nostrorum canonicorum et conversorum nostrorum in dicto infirmitorio tam pro infirmitate corporum quam etiam pro solatio habendo de licentia prioris nostri decumbentium ac quiescentium, quadraginta libras predictae monete de melioribus et paratioribus redditibus nostris hereditariis qui nobis apud Ninive, apud Pamellam, Cathem, Hartbeccam et alibi debentur in Natali Domini in abbazia nostra annuatim perpetue et in dicto Natale Domini in sicca et numerata pecunia persolvendas et accipiendas, ac per manus alicujus fratris nostri, per

Dit was een put maken om een anderen te vullen. Doch het geluk viel hem mede. Die rijke burger van Gent schold hem, uit overvloed van godsvrucht en uit bijzondere genegenheid voor het klooster, die aanzienlijke geldsom kwijt, mits voor hem en zijn vrouw Averzoete een lijfrent van 25 ponden in het jaar en 15 pond jaarlijks te besteden aan de ziekenkamer der abdij.

De lijfrent was het groot middel om oogenblikkelijk geld te slaan en in den nijpendsten nood te voorzien: In 1299 schonk Gerardinus, een geestelijke van Ninove, zoogezegd in zuivere aalmoes, aan den abt Jan van Hartbeke 400 pond Vlaamsch, bezet op verscheidene gronden rond Ninove, welke dan ook in bezit der abdij kwamen, mits eene jaarlijksche prebende, waarvan het bedrag niet bepaald wordt, maar welke schijnt in natuur betaald te moeten worden ¹¹⁾).

De abt Jan van Hartbeke gaf ook, in 1300, het goed van Beveren te Sint-Antelinckx, bestaande uit een omwald slot met 14 dagwand land, aan Raes van Herzele, een rijken ridder, van wien hij ver-

priorem et conventum nostrum ad hoc deputati in proprios et singulares usus dictorum infirmorum nostrorum fideliter convertendas absque aliqua diminutione prebende, que hactenus ab abbate aut pitantiario nostro dari debuit et consuevit infirmis antedictis. Hoc adjecto premissis quod dictus Johannes oppidanus Gandavensis de dicta summa quadraginta librarum recipiet et habebit ad vitam suam tantum scilicet viginti et quinque libras predictae monete quas eidem in Natali Domini predicto annuatim de domo sua apud Gandavum sub nostris expensis largiemur et exsolvemus; post ejus vero decessum a solutione dictarum viginti et quinque librarum liberi erimus ac penitus absoluti.

11) Archief te Gent: Ninove, Karters, karton nr. 12: 1299. — De pastoor van Delftinghe, deken der kristenheid van Geeraardsbergen, die met het onderzoek van het kontrakt gelast was, schrijft aan den officiaal van Kamerijk als volgt: "*Noverit vestra discretio quod ego, de mandato vestro michi a vobis directo, evocavi coram me apud Ninive Gerardinum de Ninive clericum ex una parte et viros religiosos dominum abbatem et conventum Ninivensem ex altera, ad audiendum et recipiendum contractus permutationis, empcionis, vendicionis, recognicionis, convencionis et assignacionis, secundum formam dicti mandati vestri... Qui quidem Gerardinus clericus predictus recognovit se contulisse et eciam contulit in puram elemosinam predictis abbati et conventui quadraginta libras Flandrenses supra quindecim fornaria et quadraginta duas virgas ac dimidiam terre arabilis jacentis in tribus locis..., quam terram predictam recognovit Gerardinus, clericus predictus, dictis religiosis abbati et conventui tenendam et possidendam absque diminutione seu deduccione. Recognovit eciam dictus clericus quod dicti religiosi memoratam terram legitime acquisierunt et emerunt erga ipsum clericum pro quadam prebenda ab ipsis religiosis abbate et conventu ad vitam suam assignata.*

zekerd mocht zijn de jaarlijksche vergoeding van 100 *solidi* te zullen trekken ¹²⁾).

De schulden moesten aanzienlijk zijn, vermits de kronijk van Balduinus er zooveel nadruk op legt ¹³⁾. Ook wilde Jan van Hartbeke eene doortastende hervorming ondernemen om de toekomst van zijn huis op beteren grondslag te vestigen.

Hij verzaakte aan de leekbroeders die eenerzijds minder nut opleverden, ingezien de ontginningen van bosschen en de vruchtbaarmaking van moerassen nu meest achter den rug lagen, en ook van een anderen kant, hunne eerste vurigheid verloren hadden en moeilijker te besturen waren. De pachthoven werden aan wereldlijken verhuurd, mits een vasten jaarlijkschen huurprijs. Zoo wordt het stelsel der vrije verhuring voor goed ingehuldigd. De pachter zal weten hoeveel hij te betalen heeft, en de abdij zal verzekerd zijn van een bepaald inkomen zonder zorg of last. In den huurprijs is het grootste deel bedongen in geld, doch er is nog meest overal een deel besproken in natuur, een zeker getal zakken graan of erwten, eenige koppen hamels of kapoenen om de betaling te vergemakkelijken en de abdij in ieder geval van mondvoorraad te voorzien. Zoo komt men langs een overgangsstelsel, zonder hort of stoot, van de uitsluitelijke opbrengst in natuur tot de latere uitsluitelijke betaling in geld.

Dat Johannes van Hartbeke dezen radikalen maatregel heeft genomen, met de leekbroeders uit de pachthoven te verwijderen en aan vreemdelingen te verpachten, kunnen wij uit onze bronnen bewijzen. Immers in 1300 zien wij dat het hof te Wolputte, waar in 1220 de conversen als bewoners de verkoopakten teekenden ¹⁴⁾, door den abt aan wereldlijke pachters is verhuurd geweest ¹⁵⁾.

Voor de andere hoven kunnen wij ongelukkiglijk het tijdstip der

12) *Ibidem*, a° 1300.

13) De groote schulden blijken ook hieruit dat het klooster nog op het einde der XVe eeuw verplicht was een merklijk deel van de vruchtbaar gemaakte gronden te Calph (Wachtebeke) te verkoopen om reden van de drukkende lasten die er meer dan 70 jaar op wogen (2de obituarium, ad nonas decemb.).

14) Cartularium De Smet, nr. 126 et Cartularium van Mechelen, nr. 9 van Wolputte. — Op het hof te Pamele zijn de broeders nog aanwezig in 1260: "*fratres commorantes in curte de Pamella*" (Cart. De Smet, nr. 230). — In 1299 wordt er voor hetzelfde hof van geen broeders, maar van kanunniken gesproken: "*retro curam canonicorum Ninivensium*" (*Ibidem*, nr. 295).

15) Cartularium de Blasere, blz. 23: "*Concambiam curtis Wolputte, a° 1300: Curiam de Wolputte cum domibus ac totis appendentiis suis... que colonus nunc dicte curie tenet ad censum*".

verhuring niet zoo nauwkeurig bepalen, aangezien vele bewijsstukken uit de XIVe eeuw zoek geraakt zijn; in 1288 teekende echter Wilhelmus, een leebroeder, nog als *magister curtis de Rubrouck* ¹⁶⁾, in 1287 wordt de schuurmeester van Reiniersart ook nog genoemd ¹⁷⁾, en zelfs in 1300 staat de leebroeder Balduinus nog als hofmeester van Ruybroeck vermeld ¹⁸⁾, doch twee jaar nadien, in 1302, treedt Balduinus nog op als getuige met dezelfde medegetuigen, maar niet meer als magister van Ruybroeck ¹⁹⁾.

Te Ninove is de vervanging der boerderijbewoners dus vreedzaam en langzamerhand geschied. De oudste bewaarde rekeningen dagteekenen slechts van 1427, en dan zijn, buiten de proostdijen, overal pachters gevestigd. Voor het hof te Roeselare staat er in het pachtcontract uitdrukkelijk besproken dat Meghe Maes het huurt, zooals Jan Oeghe het gebruikt had tot 1427, "ende andere pachters vóór hem" ²⁰⁾, zoodat men lichtelijk opklimt met bepaalde pachters tot 1350-60.

In 1314, als de abt Jan Milleys, den wijn van het convent belooft te halen met zijn eigen gerij, en aan alle *kapelanen* in de schuren of hoven verblijvende iedere week twee kannen (*lotus*) wijn uit het klooster toezegt, wordt er van geen broeders op de hoven gewag gemaakt, hetgeen insgelijks bewijst dat de broeders er niet meer bestonden ²¹⁾.

Doch eene andere grondige hervorming heeft Jan van Hartbeke in het finantieel bestuur der abdij ingevoerd, namelijk de verdeling der inkomsten tusschen den abt en het klooster. Tot hiertoe scheen het of de abt alleen gemachtigd was om over de geldmiddelen zonder verdeling of verantwoording te beschikken. Of was er door liefdadige zielen een stichting gedaan voor de pitantie of de ziekenkamer, dan nog bleek de abt het hoofd te zijn van iedere vertakking van het abdijsbestuur. De onderscheidene ambtenaren,

16) Cart. De Smet, nr. 168.

17) Cart. De Smet, a° 1287: "*nos lor devons faire avoir nostre eskevins et nostre mayeur toutes les fies qu'il en oront besoing por ayreteir et por desyretteir a le requeste le maistre de le dite court de Renissart et d'autre personnen qui verroit de par l'Eglise de Nienneve*".

18) Arch. Gent, l. c.: Karton, nr. 12: 1300 "*Testis Balduinus conversus, ut magister de Rubrouc*".

19) *Ibidem*, a° 1302.

20) Rijksarchief te Gent, l. c.; Register 26, fol. 18; en nr. 13, a° 1427.

21) Cart. De Blasere, blz. 70: "*Omnibus cappellanis qui in grangiis et ecclesiis parochialibus nostris commorantur duos lotos vini singulis septimanis*".

door hem aangesteld, waren enkel zaakgelastigden die onder zijne waakzaamheid en verantwoordelijkheid den hun toevertrouwen post als getrouwe dienaars bekleedden, en alleenlijk de middelen gebruikten die zij van den meester ontvingen. Alles ging van het middenpunt uit en keerde er weder terug. Doch nu neemt de decentralisatie een aanvang. Een wind van onafhankelijkheid schijnt over de onderdanen gewaaid te zijn: zij eischen een deel van het bestuur. Dit is alleen te verklaren door het slecht beheer der voorgaande abten en door de weigering van broeders en heeren nog langer te arbeiden voor de welvaart van het klooster, waarmede telkens, zonder verplichte rekenschap, het hoofd van het bestuur roekeloos kon spelen.

Het feit staat vast dat de abt Jan van Hartbeke, in 1300, de geheele inkomst van het hof te Wolputte (Meerbeke) aan de gemeenzaamheid (het convent) belooft te geven ²²⁾ in een plechtige overeenkomst gesloten om den vrede tusschen hem en het klooster beter te onderhouden ²³⁾.

22) Ook ziet men voortaan meer en meer de giften uitdrukkelijk bestemd voor de pitantie of voor de ziekenkamer. In 1301 gaf Soikinus Bloc eene jaarlijksche rente van 10 solidi aan den tafeldienst van het klooster (Cart. De Blasere, blz. 130).

23) Cart. De Blasere, blz. 23: "*Universis presentes litteras inspecturis, Guillermus, Dei patientia Premonstratensis abbas, salutem in Domino et notitiam veritatis. Noverit universitas vestra quod viri religiosi dominus Johannes, divina permissione Ninivensis abbas ex una parte, et suus conventus ex altera, coram nobis et testibus fide dignis infrascriptis propter hoc personaliter constituti, commodo et utilitate utriusque partis consideratis, propter uberiores inter se caritatis affectum, nutriendum, concambium super bonis inferius expressis fecerunt in hunc modum: Dedit et assignavit idem abbas conventui suo ad usum pitantie sue in perpetuum curiam de Wolputte cum domibus ac totis appenditiis suis et quadraginta et unum bonarium, consistentia in terris arabilibus, pratis ac pascuis ibidem jacentia, que colonus nunc dicte curie tenet ad censam; item duo bonaria pasture jacentia, juxta nemus ibidem, que dominus decanus de Wolputte nunc tenet ad censam; item sex jornaria terre arabilis site in loco qui dicitur ad pontem, que etiam nunc tenet ad censam Yvanus de Vollebeke; item unum bonarium terre ibidem, quod tenet ad censam relicta Yderi de Ponte; item viginti et quinque solidos annui census provenientes ex parte Walteri de Lathem et decem solidos similiter annui census ex parte Balduini de Tornaco. Item remisit et quitclamavit idem abbas suo conventui tres libras ac decem solidos ad vitam Clementie et Agnetis sororum de Lidekerke sibi debitos ab eodem conventu. Pro quibus omnibus bonis predictis cum omnibus fructibus seu proventibus in eisdem existentibus nunc et postmodum futuris, idem conventus remisit et quitclamavit eidem abbati viginti libras annui redditus quos ipse abbas debebat ex bursa sua solvere infirmitorio de assignamento quadraginta librarum; unde idem conventus re-*

Uit den hier medegedeelden tekst blijkt dat het hof reeds toen aan wereldlijke pachters was verhuurd en dat bijgevolg paters en broeders vandaar waren verwijderd. Een nieuwe orde van zaken was ingetreden, ook goedgekeurd door den algemeenen overste, den generaal-abt van Premonstreit. Deze bedreigt zelfs den abt of zijne opvolgers met den kerkelijken ban, indien ze iets onttrekken aan de goederen van het convent.

De gezamenlijke paters vormen een partij, de abt een andere, en ze onderhandelen als vreemdelingen om elkanders rechten en plichten vast te stellen. Omdat enkele abten misbruik hebben gemaakt van hunne alleenheerschappij, wordt het algemeen beheer der geldmiddelen verdeeld onder de verscheidene ambtenaren der abdij. Langzamerhand wordt het deel van den abt ingekort en wij zien in de Rekeningboeken van 1427 en volgende jaren dat aan de kamer van den abt ²⁴⁾ nog alleen eenige kleine eigendommen voorbehouden blijven met wier inkomsten hij de onkosten van zijn eigen tafel en verder onderhoud zal dekken. Verreweg het meeste getal en de grootste inkomsten gaan over en behooren in de XVe eeuw aan de *prepositura conventus*, aan het onderhoud van de gemeenzaamheid (het convent) vertegenwoordigd door den *prepositus* of den proost en den tafelmanier of pitanchier ²⁵⁾. Verder worden de huurprijzen van enkele eigendommen toegevoegd aan den dienst van de Kerk, vertegenwoordigd door den koster (*sacrista*) en een ander deel van de geldmiddelen aan het onderhoud van den ziekendienst of de zoogezegde fermerij, vertegenwoordigd door den *infirmarius*.

Zoo wordt de verdeling van het geldbestuur tot het uiterste gedreven. De alleenheerschappij wordt een gematigde monarchie, want de abt, hoewel hij de teugels moet loslaten, behoudt toch

assignavit similiter predictas viginti libras super dictam curiam de Wolputte accipiendas infirmitorio predicto. Item remisit idem conventus abbati suo viginti libras annui redditus sibi a dicto abbate debitas ex parte Johannis de Castro...

24) Cfr. Rekenboek nr. 13 en volgende, passim: *Bona applicata ad Cameram domini abbatis*. — Ook in de akte van 1300 waardoor hij het hof van Wolputte aan het convent vermaakte had hij zich den molen voorbehouden.

25) *Ibidem*: *Receptionem bonorum que applicantur ad prepositum conventus*. — In het testament van Jan vanden Kelder (Cart. De Blasere, blz. 103) wordt een legaat uitdrukkelijk geschonken, voor de helft aan de proostdij (prepositure of de algemeen kas van het convent) en voor de andere helft aan de pitantie of den tafeldienst: "*In deerste soe ghevic in purre aelmoezenen ende gherechtten restore der abdien van Nienove drie pont paris erflec deene helft der proetstien ende dander helft der petantien vander selver abdien alle jare erflec te Kersavonde te gevene*".

het toezicht over iedere vertakking van het bestuur, over iederen ambtenaar hem aangesteld. Die verbrokkeling van de bestuursmacht maakte de misbruiken van wege de overheid minder mogelijk en vermeerderde het vertrouwen der onderdanen, zoodat het nu gemakkelijker viel om den gang der abdij te ontwikkelen in vrijheid en toch in eenheid.

Jan van Hartbeke heeft dan een krachtigen stoot gegeven om zijn huis voor de vernieling te redden en het op nieuwe wegen de welvaart te doen zoeken. Wij weten nochtans dat hij al de schulden niet heeft kunnen dempen. Graaf Robrecht van Vlaanderen getuigt nog in 1315 dat de abdij van Ninove onder den last van zware schulden gebukt gaat ²⁶). Doch dit is ook geen volstrekt beletsel voor den voorspoed eener abdij. De abten bedoelen alleen het budget in evenwicht te kunnen houden, en met het inkomende geld de lasten te kunnen afleggen. Zelfs terwijl de abdij nog belast is, zien wij de abten grond koopen ²⁷). Eene abdij mag immers nooit geld vruchteloos laten liggen; grond verkoopen is haar nog meer verboden; zij moet er altijd naar streven het gebied te vermeerderen. Het is maar wanneer de lasten: het onderhoud van het personeel en van de pensionarissen samen met de intresten van ontleende kapitalen te groot zijn in evenredigheid met de opbrengsten der grondkapitalen en andere, dat het evenwicht gebroken is en dat een gesticht op den weg van het verderf loopt. In normale omstandigheden is dit in een welbestuurd klooster niet mogelijk, aangezien de grond meer opbrengt dan het matig verteer vereischt, maar wanneer buitengewone herstellingswerken of nuttelooze uitgaven of onvoorziene geld- of natuurrampen of al die oorzaken samen de schatkist uitputten, dan kunnen de volgende opbrengsten het tekort niet vergoeden en dan zijn ingrijpende hervormingen als die van Jan van Hartbeke te Ninove noodig om groote onheilen te verhoeden.

Te Ninove zijn de conversen wel van de pachthoven teruggeroepen om het nieuw stelsel van verpachting te laten doordrijven, doch ze worden niet geheel afgeschaft, maar alleen tot den binnendienst der abdij voorbehouden. Wij vinden ze nog, hoewel in

26) Rijksarchief te Gent, l. c., a° 1315: "*Nous Robers, cuens de Flandre, faisons savoir a tous que, comme nous savons pour certain que li abié de Nieveve est orendroit occupeie et durement presseie de debtes, de obligations et de autres perilleuses kierkes*"...

27) In 1291 kocht Jan van Hartbeke de goederen te Voorde van de abdij van Sint-Martensberg (Rijksarchief te Gent, l. c., Karters, a° 1291); in 1292 het bosch Esphout te Liedekerke, 28 bunder groot.

minder getal, werkzaam als helpers van de kanunniken in het klooster en ze komen in het obituarium en elders vóór tot op het einde van het bestaan der abdij. Al hebben zich in vroegere tijden moeilijkheden voorgedaan met de conversen ²⁸⁾ thans schijnt hun verwijdering van de boerderijen in alle gelatenheid voltrokken te zijn.

In de Cisterciënzerorde lieten de leekbroeders zich niet zonder wederstand uit hun vroeger gebied ontzetten. Volgens den schrijver van de *Annales Gandenses* ontstond er in 1308 een hevige tweedracht in die Orde tusschen de paters en de broeders, omdat de abten insgelijks de hoeven aan wereldlijken, mits vasten huurprijs, hadden verpacht, en er in een Kapittel beslist was in het vervolg geen leekbroeders meer te aanvaarden. Die twist ging zoover dat de bekende Willem van Saeftingen, leekbroeder van de abdij ter Doest bij Brugge, den abt van zijn klooster hevige slagen toebracht en den kelderwaarder doodsloeg. Daarop was hij op den toren van Lisseweghe gevlucht, door de lieden van het klooster vervolgd, en door Jan Breidel en den zoon van Pieter de Coninck, als hun oud strijdgezel van 1302, in vrijheid gesteld ²⁹⁾.

28) Wij weten dat dergelijke moeilijkheden zich voorgedaan hebben te Ninove. Het doodenboek verhaalt dat in 1217 de prior Sygerus Van Ghendt laffelijk den kop werd ingeslagen bij middel van een knuppel door een leekbroeder aan wien hij de tucht misschien wat scherp had willen inprenten (2de Obituarium, XVIII Kal. febr.: "*Commemoratio Sygeri van Gendt, canonici ac prioris conventus nostri, qui a quodam fratre converso, alias perverso, ob zelum discipline a tergo ingenti fuste in cerebro percussus, inunctus sacro oleo exspiravit. Obiit 1217*"). — Zulke gevallen bewijzen dat de kloosterlijke zachtheid en gelatenheid moeilijk wortelen schoten in die wilde zielen, die tot in de rijpheid van jaren in de wijde wereld vrijen teugel hadden gevierd aan hunne driften, en dat de kloosters redenen te over hadden om zich van die lastige gezellen te ontmaken.

29) *Annales Gandenses*, uitgave Funck-Brentano, blz. 93 en volg.: "1308, mense Novembri, orta est discordia inter monachos clericos Cisterciensis ordinis et conversos ipsorum, quia abbates eorum in quadam congregatione ordinaverant, ante tempus istud, quod terre ipsorum sive agri quos conversi solebant colere, secularibus ad colendum, sicut nigri monachi faciunt, sub annua pensione et reditu traderentur, intendentes ulterius laicos in conversos non recipere, et sic in suo ordine eos annullare. De qua ordinatione et intentione dicti conversi adversus abbatem et monachos clericos, quibus hec placuerunt, grave odium conceperunt, unde quidam frater Wilhelmus de Saeftinghen, conversus de monasterio de Tozan juxta Brugas, vir fortissimus robore... dicto mense et in dicto monasterio ipsum abbatem atrociter vulneravit et quemdam antiquum monachum clericum, qui majus officium, cellarium, post

Anal. Praem. 25

Uit de woorden van den Gentschen Annalist "sicut nigri monachi faciunt" blijkt het dat reeds de Benediktijnen denzelfden weg van onrechtstreeksche uitbating hunner domeinen waren ingeslagen ²⁸⁾ en de leekebroeders door vrije pachters vervangen; hier zien wij de Bernardijnen (Cisterciënzers) en Witheeren dezelfde verandering invoeren om aan den dreigenden ondergang te ontsnappen.

Zoo is dan de gang van zaken overal dezelfde geweest: de leekebroeders die in de eerste jaren hunner instelling zulke uitstekende diensten hadden bewezen voor het ontginnen der bosschen en droogleggen der moeren, waren langzamerhand in hunnen godsdienstigen iever en de landelijke werkzaamheid verslapt: de abten door den ommekeer in de economische toestanden en hier en daar ook door slecht bestuur en politieke onlusten tot over het hoofd in schulden geraakt, zochten zich van de minder nuttig en tevens lastiger geworden conversen te ontmaken; en wellicht, met de ontwikkeling tot het priesterschap waren de roepingen tot den eenvoudigen dienst der conversen min talrijk.

Zij verdwenen geheel of gedeeltelijk van het tooneel en de abten trachtten met een kleiner personeel en vernieuwde inrichting hunne bedreigde gestichten te redden ²⁹⁾.

2. Inrichting en voorwaarden der hoven tijdens de verpachting.

Van het begin der XIVe eeuw had de rechtstreeksche uitbating der hoven door het klooster een einde genomen en van toen af waren de boerderijen, uitgenomen het neerhof der abdij en de winningen aan enkele proostdijen gehecht, door vrije pachters gehuurd.

abbatem habebat, crudelissime occidit, fugiensque in turrin ecclesie de Lisseweghe juxta monasterium predictum, et in ea a quibusdam amicis abbatis et monachorum obsessus, a Johanne dicto Breidel et filio Petri dicti Regis eductus et Brugas adductus, sue libertati est restitutus".

28) Reeds in 1228 verpachtte de abt van de Sint-Baafsabdij te hof te Loo (Loochristij) aan Waitinus van Nieuwenhove, doch hier was de pacht nog in natuur te betalen. — In 1239 verhuurde hij het hof te Bouchout (Antwerpen) aan Albertus en Boidinus van Vrithout voor 6 jaar, mits 100 pond Leuvensch per jaar. Cfr. C.P. Serrure, *Cartulaire de Saint-Bavon*, blz. 206 en 208. Gent, 1836.

29) Cfr. V. Fris & A. Heyns, *Les granges monumentales des anciennes abbayes des Dunes et de Ter Doest*, blz. 14 en volg. Gent, 1905 et E. De Moreau, *L'abbaye de Villers*, blz. 220 en volg.

Vooraleer de positieve feiten, ieder bijzonder pachthof rakende, in oogenschouw te nemen willen wij nog enkele bladzijden wijden aan de ontwikkeling van die pachtcontracten door de tijden heen, en de voornaamste voorwaarden onderzoeken door de kloosterlingen aan hun pachters voorgeschreven, alsmede de algemeene manier om het landbouwbedrijf in te richten en de verbeteringen door het kloosterbestuur aan den landbouw bijgebracht om dusdoende een overzicht te geven van de geschiedenis van den landbouw in onze streken gedurende de XIVe en XVe eeuw.

De vrije pacht, zooals wij haar gaan beschouwen, is alleen een economische verplichting van den gebruiker jegens den eigenaar. De pachter is geheel vrij van zijn persoon, van zijn werk, van zijn verblijf. Hij is een ondernemer die de voorwaarden van zijn onderneming bespreekt en vrijwillig aanvaardt of verandert. Doch de landbouwer is niet in eens tot die vrijheid gekomen: het is het laatste stadium van een lang ontwikkelingsproces.

In de vroegste middeleeuwen zijn vele landbouwers nog onvrij: zij beschikken noch over hun persoon, noch over hun arbeid, noch over hun woonplaats. Zij bebouwen het land voor rekening van den meester, wien zij toebehooren met lijf en goed, onder toezicht van een *villicus* (Meyer) of van den naastverblijvenden hofmeester. Zij heeten *laten*, *mansionarii*, *masuirs*. Zij zijn gehecht aan den grond en worden met hem weggeschonken of verkocht. Het is een overblijfsel van de vroegere slavernij.

Zoo kreeg de abdij van Ninove ook grond door laten bewoond, en deze laatste werden daardoor met lijf en goed aan de abdij van Sint-Cornelis onderworpen: In 1195 gaf Rothardus Boc te Roslar (St. Antelincx) een aantal laten (*servos et ancillas*) aan de abdij ¹⁾. In 1231 schonk de baron van Boulare, heer van Aspelare, aan de abdij zijn laat Willem van Cobbeke, dezès vrouw Margareta en hunne kinderen, met 5 1/2 bunder land gelegen aan de Cobbeke te Aspelaere ²⁾. In 1247 maakte G. heer van Perwez en Grimbergen, zijn laten van Haslut (Nederhasselt) vrij, en schonk

1) Chronicon Van Elshout, ad annum 1195.

2) Cartularium De Smet, nr. 164: " *Ego Philippus de Bouchlar, constabularius Flandrie et dominus de Asplar, notum facio presentibus pariter et futuris quod cum Wilhelmus de Catbeke et Margareta uxor ejus et liberi eorum, servi mei fuerint et ancillae, ipsos et successores ipsorum in elemosynam obtuli ecclesie Ninivensi, et quicquid juris vel servitutis in tpsts et in facultatibus eorum habui, in perpetuum contuli ecclesie Ninivensi. Porro circiter octo bonaria terre et dimidium jacentia in parochia de Asplar in loco qui dicitur Catbeke, quae Wilhelmus et Margareta uxor ejus possident de omni*

ze aan de abdij van Ninove ter eere van Sint Cornelius ³⁾. Over de laten van Reniersart erkent de heer van Braine geen recht te bezitten ⁴⁾. Nog in 1301 vinden wij te Saeghem twee mansionarii van het klooster van Ninove vermeld ⁵⁾.

Doch wanneer de laten aan een klooster geschonken werden of aan kerkgoederen vastgehecht, werden zij al vroeg ter eere van den patroon der Kerk en op dezes altaar vrij verklaard mits nog een kleinen jaarlijkschen cijns, bijv. van 1 of 2 penningen, en een verdubbeling daarvan bij huwelijk of sterfgeval, enkelijk als gedachtenis aan de hun geschonken weldaad. Zoo lezen wij dat Leonius van Aa, heer van Pollare, in het midden der XIIIe eeuw drie dochters van zijn laten vrij verklaarde op het altaar van SS. Cornelius en Cyprianus te Ninove, mits een jaarlijksch hoofdrecht (*capitatio*) van 2 deniers, en bij hun huwelijk of dood, 12 deniers ⁶⁾. De laten hingen ook gerechtelijk van de abdij af. Daartoe bestond er van in de XIIIe tot in de XVIIIe eeuw een zoogenoemde *laetbanck*, waar de mannen namens den abt van Ninove vonnis uitspraken aangaande erven en onterven over al degenen die op het heerlijk gebied van den abt binnen de stad Ninove woonden, zelfs wanneer er geen eigenlijke laten meer bestonden.

Een andere vorm van grondschenking mits persoonlijken band was het leengoed. Doch hoofdzakelijk ingericht voor den krijgsdienst was dit stelsel voor de abdij minder toepasselijk, en voor de goederen die zij in leen ontvangen of uitgegeven had, was de krijgsdienst door een geldelijke bijdrage (relief, wandelcoop, ca-

jure quod in eadem terra habui in taliis, herbergariis et borgwerck et aliis servitiis, eis et successoribus eorumdem libera et quita clamavi".

3) Cart. De Smet, nr. 207, a° 1247: "... contulimus in eleemosynam ecclesie Ninivensi et sancto Cornelio patrono loci omnes servos et ancillas apud Hallut ad manendum liberos, retento tamen catello meliori".

4) Cart. De Smet, 267, a° 1290: "Nous, Soihiers, dis de Braine, reconnaissons ke nos n'avons nul droit encontre reliquies homes l'abeit et le covent de Nienneve, sor lor maison de Reniersart et lors masuiers de Parfonttrin".

5) Rijksarchief te Gent, l. c.: karters, a° 1301: "Testes qui hiis interluerunt: Henricus Crombrugge et Petrus Broeder, ut mansionarii dicti conventus".

6) 2de Obituarium. Ad XIV kal. julii: "Commemoratio nobilis viri Leonii de Aa, toparchae de Pollare, qui nobis dedit census sexaginta solidorum Parisiensium in Hoemberghen, obtulitque super altare SS. Cornelii et Cypriani servorum suorum tres filias a servitute absolutas quae annuatim pro suis captivibus debebant nobis pensitare duos denarios, ad nuptias seu in morte duodecim. — Zoo hieten de inwoners van Leuven, vrijgemaakt op het Sint-Pietersaltaar: Sint-Pietermannen. Cfr. J. Calbrecht, *De oorsprong der Sinte Peetersmannen*. Leuven, 1922.

merlincghelt) vervangen. Aan het hof ten Berghe te Woubrechtghem was een leenhof gehecht, waar enkele mannen in naam van den abt het gerecht uitoefenden in leenroerige zaken 7).

Een overgang van de onvrije laten tot de vrije pachters zijn de Cijnsenaars of cijnsplichtigen (*censuarii*).

De Cijns (*census*) is een kleine vergoeding, in geld of in natuur, uit den grond te betalen tot erkenning van iemands heerlijke rechten. Het is een soort hypotheek, naderhand ook *rente* genaamd.

In de eerste tijden, wanneer de grond weinig waarde had, schonken de groote heeren lichtelijk een stuk land aan de kloosters, mits een geringen jaarlijkschen cijns. Somtijds werd deze afgekocht (*Racat*) en de grond in vrij goed herschapen 8). Het cijnsrecht wordt echter ook niet zelden gekocht, zoowel als een heerlijkheid zelve, met alle aanklevende rechten.

De gezamenlijke opbrengst der cijnsen van een dorp werd jaarlijks op een vastgestelden zitdag 9) na voorafgaande zondagsch kerkgebod in een der pachthoven van het sticht of in een gekende herberg, door den rentmeester ontvangen en telkens aangeteekend in een cijns- of renteboek, zooals ieder klooster er verscheidene bezat 10). Zulk een cijnsboek, officieel door de schepenen bekrachtigd, met zijn "canten en abouten" van de cijnsplichtige goederen vertegenwoordigt het wettig eigendomsrecht en wordt weleens uit geldgebrek verkocht. Men onderscheidde graanrenten (ook maet- of evenerenten geheeten), geld- of penningrenten en renten "in plumen" of in pluimgedierte. Onder dit laatste verschijnen regel-

7) Voor verder ontwikkeling over de verscheidene in zwang zijnde stelsels van gronduitlening kan men raadpeigen. Fr. De Potter en J. Broeckert, *Geschiedenis van den Belgischen Boerenstand tot op het einde der XVIIIe eeuw*. Brussel, 1881 en V. Brants, *Histoire des classes rurales aux Pays-Bas*. Brussel, 1881.

8) Zoo werden ook in de steden de woningen "vry huus", "vrije erve geheeten, wanneer de oorspronkelijke cijns van den grondheer afgekocht was. Cfr. G. Des Marez, *Etude sur la propriété foncière dans les villes du moyen-âge*, blz. 3. Gent, 1898.

9) Meest op "Kersavont", te "nieudaghe" of rond "dertiendag" (Driekoningen).

10) Cfr. de nummers 46 en 47 der abdij van Ninove, alsook de nummers 52, 53 en volg. van den Sint-Adriaansabdij te Geeraardsbergen. Dit nr. 52, uit het jaar 1408 draagt tot titel: "*Census domini abbatis apud Aspelare*". Nr. 53, van eenige jaren later: "*Dit es de erflicke heerlicke rente ende cheyns die myn heere dabt enden zyn convent... hebben binnen der prochie van Aspelaer, vallende telcken Kerssavonde*".

matig "cappoene", scouthoene ¹¹⁾, gewone hoenders, of een deel derzelve. Doch de cijnsen in natuur mogen in de laatste tijden volgens een vasten tarief in geld voldaan worden (*redemptie*).

Hoewel de cijns geen drukkende last was, bleef hij toch erfelijk vast aan den grond, zoolang hij niet bij toestemming van den cijnsheer kon worden afgekocht en daardoor was de cijnsenaar geteekend met een merk van ondergeschiktheid, een overblijffsel van het oude laatschap. Bij versterfte van den vorigen bezitter moest de opvolger dubbele rente betalen (*sterfcoop*) en bij "verwandelinge" door koop of anderszins insgelijks dubbele rente of den 20sten penning (*wandelcoop*).

Tot verlichting van dien band ontstond weldra benevens den erfelijken, ook een cijnspacht voor 66 of 99 jaren, waarbij de verplichting na het verstrijken van den termijn kon worden overgenomen of geweigerd ¹²⁾. Deze cijnspacht, hoofdzakelijk toegestaan om op den vercijsden grond een huis te bouwen of een andere dienstbaarheid in te stellen, is de eigenlijke middelweg die tot de vrije verpachting leidt. Naarmate de handel en het geldverkeer drukker worden, moet de vervaltermijn van alle economische verhandelingen verkorten. Erfelijkheid en levenslange verbintenis zijn te knellende banden voor den immer toenemenden handelsgeest der maatschappij en worden dan ook verbroken. Op de cijnspachten van 66 en 99 jaar volgen de vrije verpachtingen van 27, van 18, van 12, van 9, van 6 en van 3 jaren. Hoe hoger men immers in de geschiedenis der pachtvoorwaarden opklimt, hoe langer men de huurtermijnen bevindt. De destijds zeer gebruikelijke, maar nergens verklaarde woorden *lalandt*, *cheynslandt* met het latere *pachtland* zijn de sprekende getuigen van de drie achtereenvolgende tijdperken in den economischen ontwikkelingsgang van het landbouwbedrijf. *Lalandt* is het land der onvrije laten (IXe-XIIIe eeuw), althans naar ons bescheiden meening, *cheyns-*

11) "Scouthoen" wordt in de renteboeken met "gesneden hoen", dus met "kapuin" gelijk gesteld. Toch heeft het woord "scout" de beteekenis van schuld, en zoo wordt er ook van een "scoutevene" (verplichte haverrent) en "scoutrogghe" gesproken.

12) Bij voorbeeld: Archief van Ninove, Boek 47, fol. 88bis: "*Jan Mercx van Woebrechteghen heeft vercheynst den put op de plaetse aldaer, van den eerwerdigen heere prelaet als heer foncier (engaigier) voor neghenenneghentich jaeren, seventhienhondert ende neghen het eerste, mits de boomen sullen blijven voor den prelaet ende den tronck voor den chynseneer; geeft jaerlycx boven alle lasten thien lib. par. mitgaders te mogen setten een putsel, ten dienste van syne brouwerie, ende eene gote te leggen tot syne camme*".

landt is de grond aan blijvende heerlijke rent onderworpen (XIIIe tot XVe eeuw) en hier en daar sporadisch voortlevend), *pachtland* is de grond, door vrije, steeds veranderlijke of vernieuwbare overeenkomst geregeld. Zoo komt overal de vrijheid eerst langzamerhand tot een volle ontluiken.

De eigenlijke *verpachting* of grondleening met vrije economische verplichting heeft ook in den loop der tijden verscheidene ontwikkelingsstappen gekend.

In den beginne toen de geldhandel nog minder druk was, en de pachter, weinig begoed zijnde, ook minder risico mocht oploopen, werd geen vaste huurprijs bepaald, maar men paste het stelsel der *vruchtverdeeling* toe in ongelijke verhouding, naar gelang de eigenaar meer of minder bijdroeg tot het bedrijfskapitaal. Was de pachter arm en dus de eigenaar verplicht de stallen van vee en het hof van alaam te voorzien (*métayage*), wat in de eerste tijden der verpachting dikwijls gebeurde, dan was het aandeel van den eigenaar ook des te grooter. Gebeurde dit niet, dan was de verhouding tusschen het aandeel van den landgever en dit van den gebruiker veel gelijk(er) (*champart*), en dan kwam men dikwijls tot het bebouwen *ter helften* (ad medietatem fructuum), de zoo-genoomde *helftwinning*, waarbij eigenaar en pachter elk de helft der vruchten inzamelen ¹³⁾.

Naarmate dat het geld meer in handel kwam, werden de vruchten als huurprijs door klinkende munt vervangen.

Tot het einde der XVIIe eeuw is de huursom nog dikwijls ten deele in geld, ten deele in natuur bepaald, maar de munt neemt langzamerhand de bovenhand op vee en vruchten.

In de huurprijzen der pachthoven is natuurlijk, bij het klimmen van alle prijzen, door de eeuwen heen, een gedurige stijging waar te nemen. Een hof met circa 40 bunder land dat omtrent 1400 verhuurd werd voor 12 tot 20 pond Vlaamsch en een aantal zakken graan en erwten, mitsgaders enkele schapen of kapoenen, betaalde in het begin der XVIe eeuw 32 pond en nog een aandeel vruchten, in het begin der XVIIe eeuw omtrent 60 pond (circa 480 florijnen), hetgeen bijna verdubbelt in den loop derzelfde eeuw en, buiten enkele gevallen, bij oorlogsrampen of andere, nog gedurig vermeerderd tot het einde der XVIIIe eeuw. Vaste cijfers

13) Zulke "moituwiers" vindt men te Reinirsart in 1322.

en berekeningen kunnen enkel bij voorkomende beschrijving van ieder bepaald hof aangegeven worden ¹⁴⁾.

De grootte der hoven verschilt volgens tijden en plaatsen en bedraagt van 20 tot boven de honderd bunder. Niet zelden wordt er verandering gebracht aan de uitgestrektheid van een hof, ofwel volgens de begeerte van den pachter, ofwel volgens de noodwendigheden van een nabijwonenden "uutpachter", of proost. De abdij moest immers ook de kleine lieden in aanmerking nemen, welke rond hare hofsteden een kleine boerderij bezaten: deze huurden betrekkelijk duurder de afgezonderde stukken grond en waren tevens een steun voor de gebruikers der hoeven: in zaai- of maaitijd, voor wieden of trekken leverden zij werkvolk.

De *pachttermijn* is gewoonlijk van zes, negen of twaalf jaren en kan alle drie jaar, mits tijdige verwittiging, opgeschorst worden. De grondslag van den duur is drie jaar ter oorzaak van de driejaarlijksche reeks landbewerkingen: zomervrucht, wintervrucht en braakliggen. Daarom is het besproken getal altijd een veelvoud van drie, en die termijn moet dan ook uitgedaan worden, tenzij bij sterfgeval, want de pachter moet het land bij zijn afscheid laten liggen in de bewerking zooals hij het gevonden had. Zelfs wordt in het kontrakt meest altijd een korte inventaris gemaakt van de stukken die zomervruchten, van die welke wintervruchten dragen en van die welke braak of rustend liggen.

Het is altijd verboden het hof voort te verhuuren zonder toelating van den abt: er mag maar één huishouden op het hof verblijven "één vier berrende". De abt hecht er aan te weten met wien hij af te rekenen heeft en de eenheid te behouden in het bedrijf. Toch blijven de kinderen gemeenlijk op het pachthof dat hunne ouders bebouwden en wij zien op de meeste hoven een lange reeks afstammelingen elkander opvolgen zonder of met weinig onderbreking. Dit bewijst dat de pachters er goed waren. Ja, zoo lang ging de hoeve soms over van vader tot zoon dat haar plaatselijke eigennaam in den mond van het volk verdween en vervangen werd door den familienaam van de bewoners. Het hof "ter Cleyen" te Appelterre is nu nog na eeuwen, beter bekend dan zijn oorspronkelijke plaatsnaam "ter Loots", omdat de Van der Cleyen's het eeuwen lang met hun zweeten en zwoegen bevrucht hebben. Het gebeurde ook, om wille der eenheid, dat aan de pachters vrijheid werd gelaten om een hunner kinderen uit te kiezen, dat het hof

14) Algemeen pachtvoorwaarden vindt men in het pachtboek, nr. 29, op de eerste folios.

zou overnemen ¹⁵⁾ en de voorwaarde belooft vaak uitdrukkelijk dat de vrouw den pacht zal mogen voortzetten, bij overlijden van den man ¹⁶⁾.

De pachten worden natuurlijk aangegaan wanneer het hof openvalt of moet verhuurd worden; de betalingen gebeuren tweemaal (soms driemaal) in het jaar in goede, gangbare munt, meest, met Sint-Jansdag in den Zomer en met Kersavond in den Winter. Na den vervalldag werd er altijd nog een uitstel van zes weken gegeven. In veel gevallen zien wij dat de pachters het hof herhuren ver vóór het einde van hunnen termijn, teeken dat zij vooruitgang doen op hun bedrijf.

Boven de pachtsom in geld blijven er tot in de XVIIe eeuw nog eenige waren te leveren in natuur. Het graan moet gedorschen zijn met den vlegel en gekuischt met den wan, de hamels hoeven gevet te wezen, van de beste uit den stal. Een overblijfsel van de oude dienstbaarheid, maar dat de vrijheid van den pachter niet veel meer belemmert, blijft tot in de laatste tijden in de pachtverdragen voorkomen: het zijn de karweien. Iedere pachter moet twee- of driemaal in het jaar rijden waar het den abt belieft: naar Damme om kaas of visch voor het convent, naar Chausem (Ecaussines) om kalk of naar een der refugiën van de abdij, naar Brussel, Gent of Aalst met hooi of met brandhout. Er wordt echter besprek gemaakt dat de karwei niet mag vallen binnen den oogst tijd en als vergelding voor dien last krijgt de pachter jaarlijks van het klooster het laken tot een "keerle" (frak).

In vele contracten staat ook de verplichting voor den huurder bij zijn betaling een zilveren "scale" (beker) te schenken aan den abt, een drinkpenning aan den "clerc" voor het schrijven van de tamelijk lange voorwaarde en een fooi voor het "biscopsfeest", den Onnoozelen-kinderendag, gevierd bij de "jonghe broeders" (novicen) van het convent.

De meeste nadruk wordt echter gelegd op het onderhouden van het hof: gebouwen en grond. De pachter moet de hofstede wel in staat houden van daken (strooi) ¹⁶⁾ van vorsten en hoorenboomen (gebinten), van steenen muren en "weghen" (leemen muren). De groote herstellingswerken zijn altijd ten laste van den abt, doch de boer zal aan de werklieden den mondkost geven. In geval

15) Zoo noemde in 1540 Claes Hevens, met toelating van den abt, zijn zoon Jacob tot zijn opvolger op het hof te Cathem (Borch-Lombeek).

16) Daartoe dienen de "gheluyen", of driedubbele bussels geschud strooi, welke in alle voorwaarden bedongen zijn.

van brand onderscheidt men fout van den pachter of zijn volk, en ongeluk. Indien de brand ontstaat "bi roeckelooshede" van iemand van het hof, dan is de pachter gehouden de schade te herstellen; komt de vernieling echter van donder of bliksem of eenig ander ongeval, dan wordt de schade altijd door het klooster "upgericht".

Voor het in goeden staat houden van de gronden zijn de voorschriften zeer nauwkeurig. In ieder kontrakt wordt de "latinghe" breedvoerig besproken, opdat het klooster geen onkosten noch moeilijkheden zou hebben bij het afscheid van een pachter, of het aankomen van een anderen. De meerschen worden onderscheiden in "maymeerssche" die gehooïd, etteweiden die het jaar door afgegraasd worden en "eusselen" of schaapsmeerschen. Al de meerschen moeten goed onderhouden worden van goeten, stichels, vondelen¹⁷⁾, grachten en bermen. De maaimeerschen mogen niet dienen als etteweide na den winter, opdat het hooi einde Juni zou kunnen volwassen zijn.

Het land wordt in drie deelen gesplitst: het deel dat met winterkoorn behoort bezaaid te zijn ($\frac{2}{3}$ tarwe, $\frac{1}{3}$ rogge), hoeft op bijzondere wijze, namelijk met vier voren bewerkt te zijn, het deel voor zomergraan (haver, geerst, erwten) met twee of met vier voren, en gereed bezaaid bij het afscheiden te half maart, het derde deel van het land moet braak liggen en den heelen zomer blijven rusten om dan in den herfst nadien weder tot zaailand te dienen. Het braakland moet enkel met één voor "bedreven" of bewerkt zijn, omdat het water er minder schade kan doen. Zoo heeft men den driejaarlijkschen kring van bewerkingen die den grond dwingen zooveel mogelijk regelmatig afgewisselde vromen (vruchten) te leveren zonder hem evenwel uit te putten.

Ook voor de bemesting worden groote voorzorgen genomen. Het is een uitdrukkelijk besprek dat de pachter niet teveel land "verandsaden" of "verherzaaien" en mag, voornamelijk in de drie laatste jaren van zijnen termijn, dit is, graan op graan zaaien, bijv. tarwe waar rogge geoogst is, en dan nog met strenge voorwaarde dat het land na den eersten graanoogst moet gemest worden, om het niet teveel verarmd aan den opvolger over te laten. De stalmest is natuurlijk de grondslag der bemesting. Daarom wordt er veel belang aan gehecht in de contracten. Er mag geen stroo van een hof verkocht, maar het moet al "te messe bekeert ende verteert"

17) Stichel is een kleine doorgang tusschen twee steenen over den berm; vondel is een kleine doorgang met kleine brug over een waterloop.

worden, dus denzelfden grond waaruit het ontsproten is weder te nutte komen. Doch een andere soort van bemesting is het "merghelen". Dit bestond in het uitdelven uit den ondergrond van den zoogezegden "merghel", een kalkachtige aarde, die dan boven op het land gestrooid werd, waar de grond zulke stoffen bleek noodig te hebben om beter uit te drogen¹⁸⁾. Wanneer een plaats "uytghe-merghelt" was, had de pachter de verplichting de "merghelputten" "binnen sinen termine" weder te vullen. Deed hij dit niet op tijd, dan werd het klooster in de boet (calaenge) geslagen¹⁹⁾.

Uit de enkele voorwaarden die wij er van ontmoeten schijnt het mergelen maar alle twaalf jaren gedaan geweest te zijn, en daarom was de pachttermijn somtijds verlengd tot 12 jaar waar moest gemergeld worden, namelijk op minder vruchtbaren of onlangs uitgedroogden grond²⁰⁾. De mergel werd gemeenlijk uit bosschen gehaald.

De pachter was ook gelast de afsluitingen der goederen in staat te houden; niet alleen de meerschen maar ook de landerijen moest hij "naar costume" "beheymt laten ende beloken, met tideghen luken", "met tunen ofte met gheerden" dit is met houten lat- en paalwerk, oud en sterk genoeg en op tijd vernieuwd.

Er zijn in onze pachtcontracten van de XVe eeuw verscheidene voorschriften die bewijzen dat de abten van Ninove reeds zeer vroeg een helder doorzicht hadden in de noodwendigheden van het landbouwbedrijf en dat zij zelfs de meest geprezene vooruitgangs-

18) De mergel werd bij hoopjes op het land gevoerd en daarna opengespreid. De arbeiders werden betaald per honderd hoopjes die ze breedden. Dit noemden men taswerk. Zie register 13, fol. 416vso: "*Simon van Up den Bosch, Jan van Lathem ende Cornelis den Muer van te merghelene, te wetene van 3204 hoepen, van de 100, IX den gr. Item van dese hoope te breekene, van den 100, V ingelsche, comt 38 sch. IX den. XX miten*". — Reg. 17, fol. 69bis (1458): "*Jan van der Denren van 500 marghelhopen te ladene ende te breedene, van den 100 XI den.*". — Reg. 13, fol. 204 (1432): "*Den ghesellen tscore die lerghelden, ghegheven in hovesscheden per fratrem Zygerum II den.*".

19) Reg. 16, fol. 63, lezen wij dat een kloosterling moest gaan "'t Aelst by den baillu om dat ons pachters waren ghecalengiart van II marghelputten (1453). — Reg. 17, fol. 30: "*Den XXVI Julii was de proofst (prepositus) t'Aelst ghesonden by der wet omme de margelputte te Roesselaer (St. Antelincx) daer een calenge op ghedaen was*".

20) Reg. 27, fol. 43: "*Wanneer Gillis de Coster de heide van Reinirsart gehuurd heeft in 1479, wordt hem toegestaan dat hij "mach merghelen op den bosch, om de merghel op tlant te voeren, op conditie dat hy al tlant dat hy winnen (bebouwen) wilt eens moet overmerghelen binnen zinen termine van XII jaer*".

maatregelen van onzen tijd wisten toe te passen. Zoo zal blijken uit de verschillende voorwaarden van ieder hof dat op vele plaatsen zoowel gezorgd werd voor de verbetering van den veestapel als men het in de XXe eeuw heeft kunnen doen. Meest overal op de groote hoven, moest, op last van het klooster, een der schoonste mannelijke koppen uit het vee behouden worden om als springdier dienst te doen, ten gebruike der naburige hoven.

Een "ghemeen en slagghe of verre", een "ghemeene beer" staat in bijna alle stallen der abdij ²¹).

Een "ghemeene stalloon" of de hengst (étalon) staat te Pamele vermeld in 1522 ²²).

Er is waarlijk niets nieuws onder de zon.

3. Veeteelt en landbouw.

Om een einde te maken aan dit algemeen overzicht van de pacht-hoven der abdij van Ninove, willen wij nog eenige woorden reppen over de veeteelt op die hoven en de destijds aldaar gekweekte bijzondere planten, die nu niet meer of althans veel minder gekweekt worden in die streek, alsmede een woord over de prijzen der landbouwvoortbrengselen in dit gedeelte van Vlaanderen tijdens de XVe en XVIe eeuw.

Dat de veestapel vrij aanzienlijk was op de boerderijen rond Ninove in de XVIe eeuw blijkt op honderden plaatsen. Zoo lezen wij in een pachtboek dat er in 1476 op het neerhof der abdij 12 "trecpeerden" waren buiten de rijpaarden van den abt ¹). Elders zien wij dat de paters ineens 13 Kempische ossen binnenbrachten op hun neerhof voor den gezamenlijken prijs van 642 gulden ²).

Groote kudden schapen, geiten en verkens vinden wij ook op menige hoven aanwezig. Dikwijls wordt in de voorwaarden besproken dat de "prochipse" het recht zal hebben, schapen mee te laten grazen op de lusselen van den boer, of een aantal verkens mee te laten azen onder de hoede van den zweender (verkens-

21) Dit gebruik teeltdieren op te leggen aan de pachters was oorspronkelijk een gevolg van het tiendrecht.

22) Reg. 28, fol. 34: "*De pachtere sal houden ende voeden jaerlyckx eenen stalloon, eenen verre ende eenen beere*". — Wij zien in de oorkonden van Sint-Adriaansabdij te Geeraardsbergen (Staatsarchief, Gent, nr. 45) dat van de opbrengst der tiende te Aspelaer afgerekend wordt, benevens de competentie van den "*prochiaen*", ook het "*houden van een stier ende beer*".

1) Register 22, van het archief der abdij te Gent, fol. 79.

2) Bundel 89, afzonderlijk stuk.

wachter) op de eekels van 's kloosters bosschen ³⁾. Schapen worden in groote hoeveelheid gekweekt op alle hoven. Het klooster koopt veel schapen voor het vleesch, bijzonderlijk te Pamele op hunne verpachte hofstede, zooals blijkt uit alle rekenboeken, maar zij kweeken er ook vele op hun neerhof waarvan zij de "vachten" aan de leertouwers en wollewevers verkoopen. In 1455 kocht de abdij in eens van den pachter Meeus te Pamele, 250 schapen ⁴⁾, "hamelen, hogen ende lammeren".

Op nagenoeg alle hoven vindt men "scaperyen" en de rekeningen bewijzen dat de "scapen" dikwijls een middel zijn voor den landbouwer om zijnen pacht te betalen.

De vachten worden getouwd tot lederen vellen of verkocht voor de wol. Van het eerste geval vinden wij een voorbeeld in 1435 ⁵⁾.

Van het verkoopen der vachten zijn er voorbeelden bij de vleet: Zoo ontvangt het klooster in 1427: "Van Jan van der Scuren, ghelevert bij den Mol cxxvi scaepvachten, betalende c ende xxi, up eenen Kerf van Paesschen tot Onser Vrouwen dach Assumptio-nis, van elcken vachte iii den. loept xx schel." ⁶⁾.

In 1448 zien wij in de rekening dat de abdij gebruikte drie verscheidene knechten (familiares) tot het bewaken harer kudden ⁷⁾.

In de vroegste tijden moest zelfs de geitenkweek op groote schaal ingericht zijn, want wij lezen dat, in 1195, Godefridus, kastelein van Brussel, de geiten van het patershof te Reinirsart in zijn bosschen Arquenne laat grazen, mits zekere voorwaarden ⁸⁾.

3) In het pachtkontrakt van Cathem, van het jaar 1536, staat als voorwaarde van den pachter: "*Item moet doen gaan voor zynen herde (herder) ende die wel bewaren, zonder sprochiaens cost, vier goede lyfverckene ende vier vigghe-nen maar sullen gaen sprochiaens troghe*" Reg. 28, fol. 122.

4) Zie b. v. reg. 15, fol. 3-29.

5) Reg. 13, fol. 412: "*Van VI hamelvelle te touwe, daermede dat men tbroot dect in de pestery (pistrino, bakkerij)*".

6) Reg. 13, fol. 12. — In 1428: "*Van der vrouwen Skemmers van 248 stucken wulle, mids XII binnen betalende 236. costen elck stic VII den. ob. loeps VII schel., VI den. gr. (Ibidem, fol. 52 vso.)*". — Het kerfstelsel of smijden van kerten in een (kerf)stok is een zeer oud telmiddel.

7) Reg. 14, fol. 125 vso.: "*Pieter Bertin, scheepene verdient jaerlyckx xxij schel., iij zack rog ende telken brousel iiij stoepen biers. — Adaem Hynric onderscheepere, xvij schel., iiij zacke roge. — Joes de Cnuwe, scheeperkin, vj schel. sjaers*".

8) Cartularium De Smet, nr. 67: "*Excepto quod capree eorum in sylvam non ibunt nisi aliorum capree illuc ierint et quamvis aliquorum capree dato pretio in partem succise silve eant, eorum tamen capree nisi ne permittente non ibunt; de porcis similiter fiet quoties ad Arkenam ibunt; si nemus meum sub*

In latere oorkonden hebben wij geen bewijzen meer aangetroffen van geitenteelt.

Ook de ganzen moesten met kudden gekweekt worden in het neerhof van het klooster, want de rekeningen vermelden den knecht die de ganzen wachtte ⁹⁾.

Buiten de plantenteelt die nu nog in de omstreken van Ninove gebruikelijk is, vinden wij er in de XIVe en XVe eeuw de hoppe, kaarde, komilie, woude en den kemp (kennep).

De *hoppe* wordt te Ninove zelf en in alle naburige dorpen algemeen geplant en verhandeld. Zoo leverden in 1450 Dieric Meeus, de pachter van het hof te Pamele, "ende Machiel Mennens Simoene van Rubroec XIII c 411 pond hoppecruuts, coste elc hondert VII schel. gr. comt IIII lib. XIIII schel. gr. ¹⁰⁾.

Daarop volgen nog verscheidene andere pachters van verschillende parochiën de samen nog omtrent 2300 pond leveren aan ongeveer gelijken prijs.

Zoo zien wij een werkmán te Ninove zelf betaalt "van te werckene in d'hoppe" ¹¹⁾.

Verder nog: "Vier vrouwen die hoppe plucten in de kamme (brouwerij), van IV daghen, sdaeghs III deniers grote" ¹²⁾.

In het rekenboek voor 1455 lezen wij: "van diversen vrouwen van te pluckene XXXVIII 1/2 zacken hoppe, van den zacke V deniers Engelsche, cant V schel. IV den. IIII miten ¹³⁾.

Er was zelfs in het klooster te Ninove een afzonderlijk hophoeuw met droog-zolder of ast, blijkens het volgend uittreksel uit het rekeningboek:

"Jacob den Nil, metsere, van te metsene an den nast int hophuus" ¹⁴⁾.

Een groot deel van de hop van Ninove werd met de wagens gevoerd naar Baesrode waar zij scheep werd gedaan op de Schelde en overgebracht naar Antwerpen voor de "Bamesmerct" ¹⁵⁾.

aliqua continuitate excidi fecero, animalia fratrum non pascentur ibi, donec ibi silva recreverit, quod morsu pecorum non ledatur".

9) Reg. 19, fol. 66: "Een paer scoens ghegheven den cnecht die de ganse wachtte".

10) Reg. 15, fol. 67.

11) *Ibidem*, fol. 116.

12) Reg. 15, fol. 117.

13) Reg. 16, fol. 121.

14) Reg. 18, fol. 71.

15) *Ibidem*, fol. 51bis: "Symon van op den Bosch tAntwerpen ghesonden met iijj poken hoppecruuts in de Bamesmarct, verteert by hem den waghens-

Een merkelyk deel werd verbruikt in de brouwerij van het klooster ¹⁶⁾.

In 1455 verkocht het klooster van haar eigen gewas 1256 pond hop te Atrecht, aan 10 schel. 8 *deniers* de honderd pond, en daarenboven nog 408 pond gekocht te Pamele (Buveghem) en 336 pond gekocht van Raes van Impeghem ¹⁷⁾, zoodat men wel zou zeggen dat de kloosterlingen ook handel dreven in hop, tenzij dit misschien gebeurde om achterstallige pachten te innen.

De *woude* (guède) was een plant die algemeen gekweekt werd in het land van Aalst en gebruikt als verwstof voor de kleederen. De volgende uittreksels uit de rekenboeken bewijzen dit ten klaarste.

Anno 1434 : Die onse woude uut d'eerde trocken ende die bereedden altoet behoerde " ¹⁸⁾.

Anno 1453 : " als men de wouwe leverde t'Aelst ¹⁹⁾.

A° 1455, " van VIII 1/2 ponde Wouwen vercocht Janne den Hont, elc pond te X den. gr. comt VII schel. gr. ²⁰⁾.

Item van der wouwen te treckene ende te leverne inden stuuck betaelt IX schel. gr.

Item van der vors. wouwen te scuddene ende te voerene int huus XX den. gr. ²¹⁾.

Item, van . . . verwere 't Haynghen (Edinghen) van ijC × Lij (242) ponde Wouden, van elcken ponde V grote, comt te gadere, afghe-trocken vier ponde die hij binnen heeft ²²⁾ . . .

Item onze waghene ende andere die wij ontleenden ghesonden met wuwen 't Heynghyn, ghegheven de ghesellen diese voerden ende die by den waghene ghinghen per dominum (den abt) te harer theere XX den. gr. ²³⁾.

Den 25 Mei "int jaer 4IIII " (1454), had het klooster " vercocht

cnapen, peerden te Basrode ende van vrachte, tschepe van Basrode Tantwerpen ; item van tole ende andere costen V schr. gr. "

16) Reg. 15, fol. 117vso : " vier vrouwen die hoppe plucten in de camme, van iiij daghen, sdaeghs iiij den. gr. "

17) Reg. 16, fol. 98 en volg.

18) Reg. 13, fol. 314.

19) Reg. 16, fol. 63.

20) *Ibidem*, fol. 98 : " Aldus zoe wasser ghevoert uutten cloester 1256 ponden hoppe "

21) Reg. 22, fol. 108.

22) Reg. 13, fol. 387 vso. (1436). " Binnen hebben " is op de koop toe krijgen. De naam van den verwer en de hoofdsom zijn weggebleven.

23) *Ibidem*, fol. 417.

Joese den Pottere (te Aelst). C4 pont wouwen die toebehoerden Joese van den Cleye (hof ter Loots, Appelterre), tpont te IIII 1/2 groeten (mits XXV voer XXIIII) Comt II lib. XIV schel. ²⁴⁾.

De "wouwe" moest op groote schaal geplant worden en de oogst van groot belang zijn, want het trekken ging met begeleiding van pypers en trompers gepaard ²⁵⁾.

De woude was een zeer oude plant, reeds bekend bij de Kelten en dienende om hun lichaam te verwen (Guède, Vouède). Zij gelukte zeer goed in den kleiachtigen grond van het land van Aalst, en was zeer gezocht om het indigo-blauw kleursel van haar vruchten. De stam was omtrent een meter lang en droeg op de takken scherpe bladeren en gele bloemen. Deze werden in den zomer tot smalle schelpen met zaad dat de blauwe kleurstof gaf. De zaaitijd was in de vroege lente, de oogsttijd in Juni of Juli

Ook *kemp*, *look* en *mostaardzaad* waren geen ongewone vruchten, zooals de volgende teksten getuigen :

"Van te gravene dlant daer de Kempe ende dmostaertsæt ghesaeyt was, elcken van VII daghen, II deniers sdaeghs " ²⁶⁾.

"Zegher Pryeels ende Gheertruyt syn suster pachten de kenepthiende te Nederwyc (Ninove) ende binnen den gheheelen scependom van Nieneve, jaerlycx omme XVIII steenen guet kemps " ²⁷⁾.

"Jeghen den prochiaen van Voorde VI viertele mostaerts saet, costen elc viertele XIIII den, loopt VII schel. ²⁸⁾.

Te Jans van der Helst, van IIII busselen loecx, costen VIII den.

De bloemen van het koolzaad, de erwten en het vlas wierpen meer dan nu de frischheid hunner kleuren op den groenen mantel van het veld ²⁹⁾.

Als brandstof gebruikte men hout en turf.

De turf werd gestoken uit den grond in de slechte en natte meerschén. Men liet hem drogen in klompjes en bewaarde hem tot in den winter. In de "herberg" der abdij te Gent brandde men turf getrokken uit de heide- en moerasgronden van Calif (Wachte-

24) Reg. 16, fol. 107 (briefje).

25) Reg. 22, fol. 70 : "*Als men de wouwe brac, den pipers ghegheven VI den.*".

26) Reg. 13, fol. 416 vso (1435).

27) Reg. 28, fol. 58 (1523).

28) Reg. 13, fol. 163 (1431).

29) Reg. 15, fol. 118 : "*Van te pickene tsæt... vj vrouwen die dit saet toedroughen... vj ghesellen die dit saet derschten*". — *Van te slitene tflas... Item van te pickene arweten... Item ten selven lide van boteren, eyeren ende van biere omme de wercliede, betaelt vij den. gr.*".

beke). De pachter van de abdij aldaar moest hem voeren met lasten (karrevrachten) naar de refugie ³⁰⁾.

In 1447 lezen wij de eerste maal dat er kolen gehaald werden te Ninove ³¹⁾.

Van III 1/2 mudden colen ghesonden per fratrem Ghiselbertum int clooster anno preterito costen II schel. VIII deniers ³²⁾. Nogmaals in 1453 :

XI Augusti ghehaelt met III waghene XV 1/2 mudden colen. Costet dmudde op den putte VIII grote comt X sch. IIII den. ³³⁾.

Van de XIIe tot de XVe eeuw vinden wij den wijngaard in de cmstreken der abdij op tamelijk breeden voet aangelegd en de druiven in het klooster geperst.

Het klooster kocht wel vreemden wijn in Frankrijk en in Duitschland, buiten den landwijn te Leuven ³⁴⁾ in Frankrijk Petau, Malvesgen, Beane enz., in Duitschland Rijnwijn, doch het had zijn eigen wijngaard, niet alleen binnen het beluik der abdij, maar ook nog een buiten de hoving, langs Herlinchove, in den zoogezegden Laetbroeck of Labroc. Rond 1218 schonk hun Gerardus, heer van Grimberghen en Ninove de tiende van al zijne wijngaarden ten voordeele der zieke broeders en daarenboven den Labrouc wijngaard, gelegen buiten den reeds bestaanden wijngaard van de abdij ³⁵⁾.

Het klooster hield er een bijzonderen knecht op na, "den wyngaardere", belast met de stokken te planten, te versnijden, te verzorgen en de druiven te plukken en te "terden". In de latere rekeningboeken vinden wij hem ieder jaar terug onder de knechten :

Zoo lezen wij van in 1427, en verder in al de rekeningen :

"Hermanne den Wyngaerdere, van XX daghen ghewrocht in

30) Reg. 17, fol. 34 ; reg. 18, fol. 51 vso ; reg. 18, fol. 55 bis ; reg. 21, fol. 65.

31) H. Pirenné, *Histoire de Belgique*, dl. II, blz. 264 en dl. III, blz. 248.

32) Reg. 14, fol. 135.

33) Reg. 16, fol. 35.

34) Reg. 13, fol. 22 vso : "...te Luevene jeghen Pieteren onsen Werdt (refugehuis) ghecocht 1 hame lantwyns costet XI muttonen, valent XIII schel. gr. in onsen ghelde IX schel., IX den."

35) 2de Obituarium : "*Commemoratio Gerardi domini de Grimberghis et Ninhovis en nobilis domine Agnetis conjugis sue, qui donarunt nobis in territorio Ninhoviensi novem et plura terre bunaria, ibidemque decimas de omnibus pratis et paludibus, decimas quoque de omnibus vineis ad usum fratrum infirmorum, intergrum quoque vinetum de Laetbrouc, versus Herlinchove, extra vineam conventus. 1218*".

den wyngaert, elcx daeghs VI plecken Brabants, comt III gulden " ³⁶⁾.

In 1448 :

"Claeus van Hoorenbeke wyngaerdere, Bamesse tot Bamesse XXXII schellenghe. Item de provende XIII sch. Item over I keerele VI schel. VIII den. Item X stoepen biers alle weken. Item II voedere houts ³⁷⁾.

In 1435 :

"Arend den Cuupere van zinen werc, te wetene wyn te verlatene... mids twee cuupen om myns heeren wyn daer in te terdene, ende van dat hy te Luevene help halen myns heeren wyn ³⁸⁾.

Volgen nu nog eenige prijzen van de voornaamste landbouwvoortbrengsels in de XV eeuw :

Ontfaen Van Segheren van Rubroec, van XX 1/2 sacken tarwe (ende den halven binnengaende : op den hoop toe), van elcken sack V schel. Item van XXXV 1/2 sacken rog ende den halven oec binnen) van elcken zacke IV schel. loept te gader al XII lib. X schel. gr. ³⁹⁾.

Van Gillis den barbier VII sacken zaets (raapzaad II lib. XVI sch. gr. ⁴⁰⁾.

Van Stevin Wastel over VI sacke erweten XXVIII schel. ⁴¹⁾.

Van Heynen de Loese, van VIII steen vlas, van elcken VIII den. loept V schel. IV deniers.

Item van eenen perde, bi Gheerde van den Dale, ontfaen III lib. VI sch. ⁴²⁾.

Van Rubbrecht Mertins, van IIcVI steen huuden, beloepen III lib. III schel. V den. betaelt al bi provendeschoen ⁴³⁾.

36) Reg. 13, fol. 30.

37) Reg. 14, fol. 126.

38) Reg. 13, fol. 364 : *verlaten* is vergieten van vat en dikwijls mengen. Vandaar : *frelater*. De wijnpersen van den hertog van Brabant bestonden nog in deze laatste tijden dicht bij Leuven.

39) Reg. 13, fol. 10 vso (1427).

40) *Ibidem*, fol. 11.

41) *Ibidem*.

42) *Ibidem*, fol. 12.

43) *Ibidem*. — Het klooster kocht schoenen voor zijn knechten en pensionarissen in plaats van de geleverde huid. — In dien tijd betaalt het klooster jaar in jaar uit 40 tot 50 pensionarissen of lijfrenten. De lijst komt ieder jaar in de rekenboeken.

Van Pieteren den backere, van I verckene II schel. gr. betaelt al bi ouder scult ⁴⁴⁾.

Van den onderbaillin, van I^m quareelen bi Pieteren van Belle loopt IIII sch. II den. ⁴⁵⁾.

Gecoct bij Grielen Biervliets (de keukenmeid) a festo Martini (11 Nov. ad festum Nycasii (14 Dec.) XXIIIc 4XXXVI eyere, costen XX schel. VI den. ⁴⁶⁾.

Ghecoct te Veurne XCIIII steen boteren, comt in somma III lib. XVII den. ⁴⁷⁾.

Te Veurne ghecoct IIII waghen (XXIIII steen naer ons ghewychte). Costen II lib. ⁴⁸⁾.

Jeghen Zegheren Frans, een coe ende 1 varre XX schel. ⁴⁹⁾.

Jeghen den prochiaen van Liedekercke II calveren costen V. schel. ⁴⁹⁾.

Jeghen Abyn Abyns XXII scape, coste II lib. IIII schel. betaelt al by zinen pachte ⁵⁰⁾.

Uit dit algemeen overzicht blijkt ten overvloede dat de abten van Ninove milde heeren waren voor hunne pachters. Menige familie heeft op de hoven der abdij een rijk bestaan gevonden, en wanneer een pachter in benarden toestand was, dan werd hem van het klooster een helpende hand toegestoken.

Dit gebeurde heel dikwijls bij het *aankomen* van een pachter op een hof, en soms, bij droevige voorvallen *binnen den termijn* of bij het *afscheid*.

Bij het aankomen, wanneer aanzienlijke kapitalen noodig waren tot een ordentelijke uitbating, werden desnoods de voorschotten door de abdij gedaan om den beginnening van paarden, koeien en landbouwgerief te voorzien. De pachter had gelegenheid om die ontleende gelden bij afkortingen terug te betalen.

Wanneer het vuur des hemels of de woede van den oorlog de woning van den pachter of de vruchten van zijnen arbeid kwamen vernielen, hetgeen honderd malen gebeurde, van wege de fransche legerbenden in de XVIIe en XVIIIe eeuw, dan werd de schade

44) *Ibidem*, fol. 12 vso. — De bakker van het klooster had een varken voor het beloop van zijn daghuur.

45) *Ibidem*, fol. 12 vso. — Het klooster had ook een steenbakkerij.

46) *Ibidem*, fol. 17 vso.

47) *Ibidem*, fol. 18 vso. Een "waghe" is dus 6 steen of 8 kil. en kost middelmatig 10 schel. Doch men onderscheidt hier "platte caes", "cordewaensche caes", "Ingelsche caes", "cloete", "heerlantsche caes", enz.

49) *Ibidem*, fol. 19.

50) *Ibidem*, fol. 19 vso.

door het klooster vergoed ; werd de oogst door hagel of vloed van water verwoest, dan schold de abt den huurprijs geheel of ten deele kwijt, en wanneer door nalatigheid of anderszins een huurman genoodzaakt was het goed der abdij te verlaten, dan werden na herhaalde verwittiging en lang geduld, de havelijke goederen door wederzijdsche schatters geprezen en door het klooster overgenomen voor den volgende pachter. Moest echter tot het uiterste overgegaan en de "zeker" of waarborg van den pachter aangeslagen worden, dan liep dit, door het lang geduld ten nadeele van de abdij af ⁵¹).

Er zijn andere feiten die insgelijks de goede gesteltenissen der kloosterlingen voor hunne pachters bewijzen : op iedere hofstede had de abt zich een kamer voorbehouden om gemakkelijk het toezicht te kunnen waarnemen op den eigendom en in gedurige voeling te blijven met de bewoners : De abt in persoon, of de proost of prior in zijn plaats, reden jaarlijks een- of meermaals zelfs naar de meest afgelegene hoven zooals Calf of Reinirsart, met paarden en rijtuig, en verbleven er verscheidene dagen om met eigene oogen den staat van zaken na te gaan : of er herstellingen te doen waren aan de gebouwen, of de landerijen in de behoorlijke voorwaarden uitgebaat werden, enz. Ja, voor de dichtgelegen hoven stond het in de pachtcontracten geschreven dat geheel de bevolking van het klooster eens in het jaar het recht zou hebben te komen wandelen (spacieren) naar het hof en zich aldaar gedurende eenige uren te verlustigen in de beste kamer en in de hoving. De pachter was verplicht aan al de broeders een tamelijken maaltijd op te dienen zonder wijn. De vette hamels en kapoenen zullen dan goeden dienst gedaan hebben.

De eigenaars deelden in lief en leed van hunne huurders. Wanneer het gebeurde dat een pachter een kind ten doop leidde, dat zijn zoon het geluk had voor de eerste maal het heilig altaar te beklimmen, of een dochter haar professie deed in een klooster, dan beschonk hem telkens de abdij met een gift in natuur of in geld ⁵²).

51) In het hof te Pamele neemt Zegher Frans, na inbeslagneming van zijn boedel, afscheid met 46 pond schuld.

52) Ziehier eenige voorbeelden van dit schoon gebruik. Wij nemen ze uit den hoop in de rubriek "*Baptismi et nuptie*" en "*Curialitates*" welke ieder jaar in de rekening verschijnen.

Reg. 13, fol. 64 vso (1428) : *Ten kinde kerstenhede Jans Frayen, ghegheven iij schel. gr.*

Ter brulocht Pieters zone Van de Biest, ij schel.

Van dit alles zijn overvloedige bewijzen aangeteekend in de rekening- en pachtboeken.

Wij sluiten deze algemeenheden met de herhaling van het spreekwoord, dat uit de grondige studie van een ontzettenden hoop kloosteroorkonden de volle waarheid blijkt : het was goed te leven onder den krulstaf.

Destelbergen.

† E. SOENS

Ter brulocht Jans dochtere Van Keereghem, iij schel.

Ten kinde kerstene Geerdt Scepens, iij schel.

Ad primam missam nepotis decani Hallensis, per Warante 1/2 Durdrechtsce scilt, valet xvij deniers.

Ter brulocht Zeghers Frans dochters (den pachter van Pamele) betaelt 1/2 Durd. scilt, Valet xvij den.

Ter brulocht van Clayken de Mol, onsen coc.

Ten cleetsele van 's Borchgraven kinde van Aelst, 1 gulden, valet ij schel., vi den.

Ter brulocht Zeghers zone van Rubroec, 1 Dudr. scilt. Valet iv scel. 1 den.

Ter brulocht broeder Ghysbrechts van Mollinghen zustere 1 gulden. Valet ij schel. vi den.

Fol. 21 (1427) :

Ten kinde kerstanhede van Janne Lippins, by her Ghyse (van Mollinghen) iij schel.

Ter eerster meessen Floryns van den Dale 1 flor. : ij schel. v den.

Ter brulocht Jan Oeghes sone (pachter van Roeselaere) xx den.

Ter sproffs kinde Van Vorst dat ghecloestert was 1 gulden, loept xix deniers.

Fol. 21 vso. :

Janne Taillante (Reynirsart) voer synen dienst hem afgheslegghen van synder thiende L plecken, loepen in onsen ghelde.

Familie de Pamella ghegheven (namelijk aan de dienstboden aan het hof)

Den pickers te Cathem, ghegheven ij den.

Den meysenieden te Score, doe minen heere (de abt) daer hat... vi den.

Doe men de bruggen maecte te Herlinchove, betaelt per her Zegheren... ij den.

Den meysenieden te Jan Rontselmans, doe minen heere daer hat ghegheven viij den.

Taillante van dat hi eenen brief brochte van minen heere van Brabant an den regeerdere van Reynirsart, bet. vi den.

Den meysenierden te Ayengsten, die ons halp eenen moelensteen coepen, ghegheven xij den.